

TERAPIJA I KREATIVNOST U JEDINSTVU DUHA I TIJELA

Miroslav Prstačić
Renata Martinec

Pregledni članak

Fakultet za defektologiju
Sveučilištau Zagrebu

UDK: 376.2

Sažetak

Ovaj rad dopunjuje neka teorijska stajališta u razumijevanju procesa kreativnosti i jedinstva duha i tijela tijekom terapije.

Na pretpostavci da je pokret tijela u neverbalnoj terapiji medij, kao što su to riječi u verbalnoj terapiji, autori su u svojim razmatranjima usmjerili pažnju na neke utjecaje koji su od posebnog značaja za oblikovanje terapije: kreativnost i samoostvarenje na kontinuumu egzistencijalne napetosti, ritmovi toka napetosti, estetička dimenzija i izražajni jezik simbolizacije tijelom.

Autori zaključuju s tezom, da je u prostoru osobnih simbola i procesa kreativnosti u terapiji, moguće obuhvatiti fizičke, psihičke, socijalne i duhovne razine ponašanja pojedinca.

S namjerom određivanja kvalitativne dimenzije čovjek je fenomen tijela tijekom svoje povijesti obično svrstavao u vrijednosno niže kategorije naspram fenomena duha. Mjesto, koje je tijelo kao fenomenološki i realni entitet zauzimalo na ljestvici ljudskih vrednota ovisilo je o objektivnoj spoznaji i društveno-kulturnoj orijentaciji. Za pretpostaviti je, da je odnos primitivnog čovjeka sadržavao više poštovanja prema vlastitom tijelu, jer mu je ono uz magijski usmjeren način mišljenja bilo jedini instrument za ovladavanje prirode i misterije svijeta. Za kršćansku filozofiju, tijelo je na neki bačin bilo izvor grijeha. U okviru istočnog misticizma tijelo je "u sebi samom i po sebi sveto, zato što je ispoljavanje svemira te u njemu sudjeluje neposredno i spontano, ono je mikrokozmos, od iste esencije kao makrokosmos, kao sam iniverzum" (Dokan, 1990). Duh i tijelo predstavljaju komplementarne dijelove jedne cjeline u čijim se kompleksnim odnosima nadilazi jednosmjerni zakon "uzrok-posljedica". Mentalna elaboracija, neophodna za sređivanje utisaka iz vanjskog i unutarnjeg svijeta u prostorno-vremenske i pojmovne kategorije, kao i za formiranje ponašanja, može se zbog svog produkta znanja svrstati u red duhovnih sposobnosti, ali na svim ostalim razinama koje joj prethode teško je razgraničiti

djelovanje psihičke od tjelesne organizacije. Iako se tijelo zbog svoje unutarnje psihičke organizacije ne može svesti na fizički pokretnu realnost, kinestezije ili pokret čine se bitnim određenjem tjelesnosti koja postoji i koja se podrazumijeva u aktu mišljenja. U ontološkom pogledu tehničko- posturalna aktivnost i pokret u okviru refleksivnih, senzomotornih i psihomotornih razina organizacija čini osnovu za razvoj viših spoznajnih procesa. Lurija (1976) navodi da nervnu osnovu za razvoj spoznajnih funkcija čine posturalna organizacija, praksičke i gnostičke funkcije i razvoj govora uz opću poticajnu i regulatornu ulogu frontalnih predjela. Po vremenu javljanja i složenosti, pokreti se mogu svrstati u više skupina. Elementarni pokreti javljaju se odmah nakon refleksivnih aktivnosti. Ekspresivni pokreti izražavaju osjećanja, a formiraju se spontano u predjelu facijalne muskulature i gornjih ekstremiteta. Pokreti konvencionalne simbolelike javljaju se paralelno sa pojavom simboličkog mišljenja. Tranzitivni pokreti prenose radnju na predmet kojim se manipulira. Opisno tranzitivni pokreti opisuju manipulaciju zamišljenim predmetima, a pokreti slobodne imitacije nadilaze čin praktičke aktivnosti. U konvencionalnoj kliničkoj prevenciji i stimulaciji razvoja i funkcionalnosti pokreta

¹ Ovaj rad učinjen je u okviru zadatka na razvijanju teorijskog modela za primjenu simbolizacije tijelom u konceptu kreativne terapije i u okviru projekta "Ispitivanje utjecaja suportivnih terapija u onkoloških bolesnika" odobrenog od Ministarstva znanosti, tehnologije i informatike Republike Hrvatske

koriste se različiti pristupi kao primjerice, analiza pokreta i neuromotornog razvoja, primjena aferentnih impulsa za facilitaciju i inhibiciju pokreta, sistem koji integrira fizioterapijske vježbe i edukaciju, klinička kineziterapija i drugo (Kotke, Stillwell Lehmann, 1982).

Međutim, značaj pokreta ne završava na razini promjene položaja u prostornoj dimenziji i manipulaciji predmetima, već se na relaciji percepcije i akcije, pokret javlja i kao nosioci ideoafektivnog stanja. Na taj način, funkcije tjelesnog pojavljaju se u dva glavna aspekta: 1. kao objekt preko kojeg nas drugi doživljavaju kao realni entitet i 2. kao skup senzacija i akcija koje se nama samima prikazuju kao javni entiteti.

Pokret kao medij u prijenosu misaonih i emotivnih stanja naročito je prisutan kod predstavljanja apstraktnih pojmova, koji se ne odnose na klase predmeta nego na pojmove koji u sebi uključuju stavove, doživljaje i vrednovanje, a koji su u našoj svijesti dati kao afekti i vegetativne senzacije sa samosvojom zgusnutom gestualno-mimičkom simbolikom. To simboličko značenje pokreta nalazi svoju primjenu i u scenskoj ekspresiji, bilo ritualnoj, dramskoj ili terapijskoj, u kojoj, prema Fergusonu (1986) "pokret uz glas i riječ ocrta karakter lika".

KREATIVNOST I SAMOSPOZNAJA

Na kontinuumu egzistencijalne napetosti, samoostvarenje (self-realization) ili kreativnost asimptotski tendira vrijednosti ideala, koji predstavlja odnos između potencijala stavljenih u funkciju i pretpostavljenih vrednota idealnog funkcioniranja (Prstačić, 1990), pri čemu kreativnost treba shvatiti kao opće svojstvo života i osobine pojedinca. Preko samorefleksije (noesis noesos) kojom se osoba suočava sastvarnošću, otkrivaju se mogućnosti vlastite egzistencije. To je prostor egzistencijalne napetosti čiji se sadržaji protežu i u prošlom i u budućem. Perls (1977) smatra da samostalno otkrivanje predstavlja korak prema nalaženju podrške u samom sebi, pri čemu su osjetilno doživljavanje i pokret aktivne kontaktirajuće funkcije.

Oslanjajući se na interpretacije arhetipa obnavljanja (rođenje, izliječenje, uskrsnuće) prema Jungu (1980) rekreiranje stvarnosti

moguće je posredstvom imaginacije u kojoj se latentno nalaze i elementi simbolizacije pokretom (Moreno, 1981). Do duha u stvarnosti dolazi se intuitivom, kako navodi Pražić (1989) evoluiranjem svijesti koja uvijek iznova osvaja predjele stvarnosti, koja se javlja kao iskustveni pojam, kao arhetip koji pokreće motivaciju u odnosu stvarnog i fiktivnog. U dinamici spomenutih međuodnosa, proces kreativnosti omogućava jednu vrstu auto-analize i katarze približavanjem idealitetu vlastite egzistencije. Kad ne bi više bilo moguće ni u jednom području izvršiti otkriće, pisao je Helvetius (1978), sve bi tada spadalo u okvir znanosti i duh bi bio nemoguć.

Ove postavke mogu poslužiti i kao hipoteza za primjenu pokreta tijela kao medija u terapijskoj komunikaciji. U toj hipotezi duhovno iskustvo ima i svoju biološku osnovu, a simboli tog iskustva jednako su ugrađeni u temelje znanosti i umjetnosti. U operacionalizaciji terapijskih metoda i tehnika u kojima se simbolizacija tijelom primjenjuje kao medij, posebnu pažnju potrebno je usmjeriti na razumijevanje procesa kreativnog podešavanja i kreativne integracije iskustva, kao što su uspostavljanje funkcionalne razine pokretljivosti, relaksacija, kontemplacija, mašta ili estetska dimenzija. Kako procesi razuma i osjetilnosti, objektivnog i subjektivnog iskustva, znanja i osjećaja, inteligencije i afektivnosti, često odgovaraju suprotnim i obrnuto proporcionalnim načinima apercepcije (Radman, 1988), otkrivanje odnosa u jedinstvu duha i tijela (Gorman, Liebowitz, Fyer i Stein, 1989., Dejour, 1986) proučavanjem teorijsko praktičnih odrednica simbola pokreta i procesa kreativnosti, predstavlja jedan od putova u naporu razumijevanja egzistencije pojedinca.

TEORIJSKE I PRAKTIČNE ODREDNICE TERAPIJE S POSEBNIM OSVRTOM NA PLESNI POKRET U SIMBOLIČKOJ TRANSFORMACIJI DOŽIVLJAJA

Prije nego što je čovjek postavio stranu materiju između sebe i svog doživljaja, ili se latio bilo kakvog oruđa za njenu obradu, on je sa samim sobom, iz samog sebe, pokretima vlastitog tijela kreirao i ritmički oblikovao

sadržaje svojih osjećaja, misli i predodžbi o zamješćenom i naslućenom svijetu. Terapija plesnim pokretom ima svoje korijene u šamanističkoj tradiciji u kojoj su uloge svećenika, liječnika i čovjeka koji liječi emocije bile sjedinjene u jednom čovjeku (Sach, 1955). Šumanove blagotvorne sposobnosti često su se provodile pokretom. Meerlow 1968, (Bernstein, 1981) ističe: "Ples šamana pripada najstarijim oblicima medicine i psihoterapije u kojoj su zajedničke egzaltacije i popuštanja napetosti bile sposobne da promijene fizičke i mentalne patnje čovjeka u novu mogućnost zdravlja". Osim tih davnih spoznaja o mogućnosti tjelesne simbolizacije i ekspresije, na primjenu i razvoj terapije pokretom utjecala su i neka suvremena teorijska i praktička saznanja:

a) U okviru terapija usmjerenih na tijelo, promovirana je važnost govora tijela kao "instrumenta" za integraciju iskustva (Reich, 1972., Janov, 1973, Lowen, 1975).

b) Razvoj dinamičkih teorija ličnosti koje formiranje "JA" koncepta definiraju kao životni proces u stalnoj autokonstrukciji i dekonstrukciji, kao stalni proces diferencijacije i integracije svih doživljenih iskustava ličnosti tijekom života (Nikolić, 1988).

c) Piagetov proces ekvilibrija prema kojem je učenje aktivni proces u kojem se kompletni sistemi akcija sve više diferenciraju uzrokujući progresivno stanje disekvilibrija što rezultira (kroz potrebu za ponovnim uspostavljanjem ekvilibrija) kompleksnijim i novim zasebnim sistemima aktivnosti (Bernstein, 1981).

d) Wallenova razvojna analiza nastanka psihičkog života, prema kojoj je pokretnost arhaična osnova iz koje će se razviti psiha i svijest. On navodi da je "emocija eksterno orijentiran tehnički stav, posturotonička aktivnost" (Varga, 1989), što je slično Reichovom stavu prema kojem su "mehanizmi obrane i agresije ukorijenjeni u tijelu kao kronične muskularne tenzije" (Schmais, 1985).

e) Jungova interpretacija terapijske vrijednosti artističkog iskustva (Jung, 1984) prema kojoj akt imaginacije, kao dio tog iskustva, evocira nesvjesne i konfliktne sadržaje u obliku simboličkih reprezentacija bazalnih pokreta. Terapija pokretom stavlja težište na neverbalnu komunikaciju koja je često puta površno razmatrana ili potpuno ignorirana u klasičnim verbalnim terapijama. Motorički odgovori koji

uključuju nižu centralnu kontrolu i koji su manjim dijelom svjesni, pouzdaniji su u ekspresiji osjećaja od riječi. Međutim, osim te komunikativne uloge, u terapiji pokretom nastoji se razviti svijest o vlastitom tijelu. Naime, kad se osoba počinje kretati u svrhu neke akcije, ona uči opažati vlastito funkcioniranje i preuzimati odgovornost za to, i kako navodi Burton (1985) "zapažajući sebe u akciji započinjemo zapažati sebe kao akciju". Bergson 1919, (Merleau-Ponty, 1990) je uvidio da duh i tijelo komuniciraju posredovanjem vremena; da biti duh znači dominirati protjecanjem vremena, a imati tijelo znači sadašnjost. U tom kontekstu, terapija pokretom nije samo terapija kroz akciju, jer budući da egzistira na sadašnjem iskustvu, "ovdje i sada", ona je i iskustveni princip.

U proučavanju pokreta počevši od njegove strukture, prostornog odnosa i izražajne kvalitete, pa do psihofizičkih i socijalnih aspekata, R. Laban je razvio teorijski i praktički model, čiji su elementi često primjenjivi u odgojnim programima, plesnoj koreografiji i u terapiji plesnim pokretom (Schmais, 1985, Maletić, 1983., White, 1985). On je istakao dvije glavne komponente pokreta: 1. kinetičku energiju (effert) i 2. prostornu strukturu (shape). Prva komponenta odnosi se na sistem koji opisuje dinamiku pokreta u okviru prostora, snage, vremena i toka. Za svaki faktor postoje dvije dimenzije: prostor (direktno- indirektno), snaga (snažno-lagano), vrijeme (brzo-polako) i tok (vezan-slobodan). Te dimenzije predstavljaju način na koji se unutarnji impulsi i energija manifestiraju u pokretu, bilo svjesno ili nesvjesno. Druga komponenta odnosi se na sistem koji opisuje kako i koje mjesto pokret zauzima u prostoru u dimenziji toka, smjera i trodimenzionalne upotrebe prostora. U svrhu analize i notacije pokreta Laban (Dell, 1985) je razvio deskriptivnu metodu - kinetografiju. Na slici 1. prikazani su grafički znakovi za faktore pokreta u okviru sistema kinetičke energije (effort).

Struktura, emotivne konotacije i značenje pokreta uz navedene energetske i prostorne dimenzije, određeni su i dijelovima tijela koji sudjeluju u kretanju, tehničko-postularnoj napetosti, gestualnim izrazom i kinesferom, te je u terapiji pokretom potrebna analiza i prorada tih elemenata.

RITAM I TOK NAPETOSTI

U nekim tehnikama terapije pokretom reflektira se psihoanalitički utjecaj (Siegel, 1985). U tom konceptu, svaka pojedina razvojna faza sastoji se od niza karakterističnih pokreta, mišićnih obrazaca i objektivnih relacija, pa prema tome doživljaj sebe, držanje tijela, kretanje ili način disanja, mogu ukazivati na razinu fiksacije i razinu objektivnih relacija. U svezi s time, metodom slobodnih asocijacija i spontanog tjelesnog izraza ostvaruje se regresija na prethodne razine razvoja i one točke fiksacije koje su izvor nepoželjnih napetosti i smanjene osjetljivosti na tjelesne signale. Njihovim dosizanjem i proradom moguća je izgradnja i

oblikovanje novih fizičkih i psihičkih obrazaca ponašanja.

Spoznaja o stupnjevima ritma toka napetosti unutar psihoanalitičke teorije, ukazale su na važnost ritma u razvoju i prilagođavanju čovjeka (Bernstein, 1981). Ritam predstavlja jedan od osnovnih sredstava interakcije i terapije, naročito onda, kada je primarna ili jedina metoda komunikacije u pojedinca na neverbalnom stupnju. Ta primarna metoda komunikacije djeluje također tako da integrira biće u potpunosti. Smatra se, da kada tok ritma uključuje sve mišiće, rezultat će biti povećana svjesnost cijelog tijela i osjećaj udobnosti. Na slici 2. prikazani su ritmovi toka napetosti s obzirom na pojedinu razvojnu fazu.

Slika 1.
ZNAKOVI FAKTORA POKRETA I NJIHOVE DIMENZIJE ZA SISTEM KINETIČKE ENERGIJE

Faktori pokreta

Snaga

Prostor

Vrijeme

Tok

Dimenzije

snažno

direktno

brzo

vezano

lagano

indirektno

polako

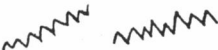

slobodno

Slika 2.

PRIKAZ RITMOVA TOKA NAPETOSTI POJEDINIHZ RAZVOJNIH FAZA

tendencije tok napetosti	libidinalna	agresivna
oralni		
analni		
uretalni		
unutarnje spolni		
vanjsko spolni		
ritam spolnosti		

U tumačenju ovih ritmova Kestenberg 1972, (Bernstein, 1981) navodi: "Ritmovi toka napetosti služe zadovoljenju potreba kao što su sisanje, pročišćavanje ili uriniranje. S naglaskom na psihičke funkcije, tok napetosti organa putem kojih se obavljaju prirodni procesi koriste se za rasterećivanje od poriva na taj način, da oralni,

analni, uretalni i genitalni porivi nađu svoj iskaz u odgovarajućim motornim ritmovima". Prva diferencijacija i raspored su uvjetovani pravilnim razvojem motornih kanala u odgovarajućoj zoni rasterećenja. Kada je oslobađanje od poriva lokalizirano, ego je tada sposoban kontrolirati i posredovati pri porivu.

SIMBOLIZACIJA TIJELOM

Različite forme karaktera pokreta (manipulativni, imitativno-reprezentativni, gestualno-simbolički) pružaju mogućnosti njihove prorade na različitim motoričkim i ideofektivnim razinama. Osnovna razina uključuje proces koji obuhvaća upotrebu razvojno baziranih tjelesnih pokreta, u cilju da se sposobnosti izražavanja, identifikacije, otkrivanja i integriranja dovedu do iskustvene cjeline. Naime, svaka faza razvitka posjeduje svoje fiziološke, psihosocijalne elemente koji su međusobno povezani. Ako okolina ne pruža prikladne poticaje za učenje i integraciju na organiziranijim razinama, prijelaz na slijedeću razinu biti će neprimjeren i manjkav. To ima za posljedicu neprilagođeno ponašanje koje se odražava u psihosocijalnoj sferi, a istovremeno se manifestira kao energetska blokada u određenim mišićnim grupama i fiziološkim sistemima.

Na višoj razini, terapija teži integraciji misli, osjećaja i akcije. Pokreti u okviru gestualno-simboličkog izraza, mogu se tumačiti kao situacije u kojima se imaginativne aktivnosti iz domene psihičkog odvijaju istovremeno sa motorički stvarnim. Naime, dinamika, smjer, snaga i oblik u prostoru opisuju značenje, emotivne i karakterne konotacije radnje koja se odvija na imaginativnom planu. Na primjer, nagla ekstencija ruke sa dlanom okrenutom od tijela, popraćena odmicanjem glave i gornjeg dijela tijela u stavu odbijanja predstavlja realnu kretanju, dok na imaginativnom planu znači želju za stvaranjem zida ili prepreke od neugodnog sadržaja. Ili primjerice, dodirivanje glave, privlačenje i obuhvaćanje ruku i nogu u situaciji tuge, predstavlja stvaranje druge osobe od vlastitog tijela, odnosno, regresiju u stanje kada smo bili zaštićeni i sigurni.

U slučaju kada osoba nije sposobna da identificira ili koristi određene modele iz sfere ideofektivnog, primjenom pokreta koji su karakteristični za određeni emociju ili akciju, posredno dotičemo i područje psihičke organizacije i svijesti. U okviru korištenja pokreta kao metafore, postoji više mogućnosti njihova povezivanja bilo sa osjetilnom, apstraktnom ili konkretnom predodžbom, koja može posjedovati osobne ili univerzalne arhetipske aspekte.

U okviru terapije plesnim pokretom postoje i metode koje ne uključuju aktivno motoričko sudjelovanje, već simbolizacijom tijela prezentirani modeli ponašanja stvaraju vizualni utisak s kojim se paralelno na planu "mašte kretanja" javljaju virtualni imitativni pokreti (Prstačić, Sabol, Martinec, Nikolić, 1991., Prstačić, Sabol, Martinec, Kraljević, 1991). Taj pristup je opravdan tezom, da u slučaju vizualizacije drugog tijela u pokretu sa simbolikom koju nosi (Merleau-Ponty, 1990) od strane subjekta (pacijenta) dolazi do ukidanja dva različita objekta - percipirano tijelo i vlastito tijelo - putem asimilacije i preplitanja, izmjenom znakova i vrijednosti jednog sa drugim. Takvu shemu ponašanja Gehlen (1990) naziva "to take role of the other", te ističe njenu važnost u razvoju samosvijesti. Budući da ne postoji direktan stav prema sebi već je proces identifikacije i projekcije pretpostavka samodoživljaja, primjena vizualizacije simbolizacije tijelom može poticati senzornu akomodaciju, posturalnu i gestalnu ekspresiju, kao i formiranje ego-granice u stvaranju njegove reprezentacije. Elementarni pokret, u čijoj osnovi leži osjećaj ugode, predstavlja bazu od koje se razvija čitav niz složenijih akcija. Terapijska komunikacija može biti potkrijepljena prihvatljivim glazbenim, ritmičkim i svjetlosnim stimulacijama (Prstačić, 1987, Moreno, 1980) što ulazi i u područje estetske dimenzije unutar koje se tijelo u samodoživljavanju procjenjuje notom prihvaćanja, pristajanja ili smanjenja napetosti. Različiti oblici terapije plesnim pokretom omogućuju posredstvom kreativnosti i samospoznaje u jedinstvu duha i tijela, približavanje ideala harmonije, vitalnosti, ljepote, osjećajnosti i misaonosti. Estetska dimenzija, simbolička prorada i imaginacija spontano potiču progresivno rasterećenje i pronalaženje novih načina komunikacije s drugim u izravnoj vezi sa svojim tjelesnim i afektivnim sadržajem, što na neki način predstavlja put da osoba pronađe svoju prisutnost u sebi samoj, u drugima i u svijetu koji ju okružuje.

ZAKLJUČAK

"... Pa i zdravije se javlja, kad je tijelo uređeno kao jedno, i ljepota, kad priroda jedinstva prožima sve dijelove tijela. I duševna se vrlina

ostvaruje, kad je duša ujedinjena u jedno i u jedan sklad.

Tako je i ono, što je nepovezano, na pr. ples, udaljenije od jednoga, a ono što je povezano već mu je bliže. Tijelo naime nije isto i jedno nego tijelo ima udjela u jednome. Nadalje i jedna je duša mnogostruka, iako se ne sastoji od dijelova.

Duša doživljuje otpadanje od stanja jedinstva i

nije potpuno jedno, kad prima spoznaju nečega. Jer spoznaja je pojam, a pojam je mnoštvo.

Pouka vrijedi samo za put i za polazak, a promatranje je već posao onoga, koji želi da nešto vidi."

PLOTIN (204-270) Eneade
VI, 9. O dobru ili jednome

LITERATURA

1. BERNSTEIN, P.L.: Theory and Methods in Dance-Movement Therapy, Kendall/Hunt Publishing Company, Toronte, 1981.
2. BURTON, E.L.: Movement as Group Therapy in the Psychiatric Hospital. Dance Therapy, American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance, Reston, Virginia, 1985.
3. DELL, C.: A Primer for Movement Description Using Effort-Shape and Supplementary Concepts, New York: Dance Notation Bureau, 1970.
4. DOKAN, T.Y.: Uvod u mističke teorije Orijenta.
U: Enciklopedija mistike, Naprijed, Zagreb, 1990.
5. FERGUSON, F.: Pojam pozorišta, Nolit, Beograd, 1983.
6. GEHLEN, A.: Čovjek, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
7. GORMAN, J.M., LIEBOWITZ, M.R., FYER, A.J., STEIN, J.: A Mind- Body Model, Advances, The Journal for Mind-Body Helth, Vol. 6., No. 2., 9-13., 1989.
8. HELVETIUS, C.A.: De L'ésprit (O duhu), prijevod, Naprijed, Zagreb, 1978.
9. JANOV, A.: The primal scream, Abacus, 1973.
10. JUNG, C.G.: Four Archetyps. Reutledge & Kegan Paul, London, 1980.
11. JUNG, C.G.: Psihologija i alkemija. Naprijed, Zagreb, 1984.
12. KOTTKE, J.F., STILLWELL, K.G., LEHMAN, F.J.: Krusen's Handbook of psysical Medicine and Rehabilitation. Sounders, Co., Philadelfia, 1972.
13. LURIJA, A.R.: Osnove neuropsihologije, Nolit, Beograd, 1976.
14. LOWEN, A.: Bioenergetics, Penguin Books, 1975.
15. MALETIĆ, A.: Pokret i ples, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1980.
16. MERLAU-PONTY, M.: Fenomenologija percepcije, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
17. MORENO, J.J.: Creative Arts Therapist and Contemporary Shaman. The Arts in Psychotherapy, Vol. 15., 271-280., 1988.
18. NIKOLIĆ, S.: Mentalni poremećaji u djece i omladine. Školska knjiga, Zagreb, 1988.
19. PERLS, F.S., HEFFERLINE, R., GOODMAN, P.: Gestalt Therapy - Excitement and Grewth in the Human Personality, Penguin Books Ltd, New York, 1977.
20. PRAŽIĆ, B.: Vid i privid umjetnosti, Mladost, Zagreb, 1989.
21. PRSTAČIĆ, M.: Existential Tenion, Music and Body-Image, International Music Therapy Symposium, Abstracts, Zagreb, 1987.
22. PRSTAČIĆ, M.: Kreativitat und existentielle Spannung, Neuere Entwicklungen in Lehre und Lehrerbildung, Symposium 90., Deutscher Studien Verlag, Heidelberg/Weinheim, 1990.
23. PRSTAČIĆ, M., SABOL, R., MARTINEC, R., NIKOLIĆ, B.: Simbolizacija tijelom, estetska dimenzija i vođena imaginacija u konceptu kreativne terapije nakon mastektomije, Libri On-cologici, Supplementim 1, Vol. XX, (sažeci), 116, Zagreb, 1991.
24. PRSTAČIĆ, M., SABOL, R., MARTINEC, R., KRALJEVIĆ, N.: Mastectomy, Existential Tension and Creative Therapy, ESPO Conference, Abstracts 63., Firenze, 1991.
25. RADMAN, Z.: Simbol i stvaralaštvo - ogleđ o percepciji, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1988.

26. REICH, W.: Character Analysis, A Touchstone Book, 1972.
27. SACH, C.: Rhythm and Tempo. W.W. Norton & CO. inc., New York, 1955.
28. SCHMAIS, C.: Dance Therapy in Perspective. American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance, Reston, Virginia, 1985.
29. SIEGEL, E.V.: Psychoanalytic Thought and Methodology in Dance-Movement Therapy. American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance, Reston, Virginia, 1985.
30. VARGA, E.: Teorija emocija A. Wallona, Psihologija, Vol 22., br. 3-4, Beograd, 1989.
31. WHITE, E.Q.: Shape-Effort: Its Importance to Dance-Therapy and Movement Research. Dance Therapy, American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance, Reston, Virginia, 1985.

THERAPY AND CREATIVITY IN BODY MIND UNITY

Summary

This paper offers additional theoretical perspectives in understanding of creativity and body-mind unity during therapy.

On the assumption that body movement in non-verbal therapy is the medium just as words are the medium of verbal therapy, the authors focussed on some issues that are essential to the practice of therapy: creativity and self-regulation on the continuum of existential tension, tension flow rhythms, aesthetic dimension and the expressive language of body symbolization. The authors concluded with thesis that through the arena of personal symbols and process of creativity in therapy, physical, psychological, social and spiritual levels of a person's behaviour can be contacted.